

ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЄВРОСУДОМ

Ключові слова: Євросуд, Конвенції, міжнародні договори, принципи тлумачення конвенційних положень, принцип ефективності (забезпечення ефективного захисту прав людини), Рада Європи, результат правозастосування.

Keywords: European Court, Konvetsiyi, international agreements, the principles of interpretation of treaty provisions, the principle of effectiveness (effective protection of human rights), Council of Europe, the result of enforcement.

Постановка проблеми. У теорії права під поняттям ефективності правового регулювання розуміють співвідношення реальних результатів здійснення закону із його метою [5, с. 159]. У міжнародній юридичній практиці це поняття розглядається як один із принципів функціонування усякої правової системи. Аналізуючи принципи тлумачення міжнародних договорів, І.І. Лукашук дійшов висновку, що принцип ефективності, будучи формально не закріпленим, знайшов своє відображення у положеннях Віденської конвенції про право міжнародних договорів у вигляді *вимоги* тлумачення міжнародного договору *у світлі його об'єкта та цілей*, і цього принципу послідовно дотримується міжнародна судова практика. В основу зазначеного принципу покладено тезу: “Статут (договір – авт.) повинен тлумачитись так, щоб забезпечити ефективність його мети”. Отож, головною вимогою є сприяння реалізації цілей (мети) міжнародного договору [4, с. 46-48]. Запропонований підхід може бути базисним і щодо визначення поняття ефективності захисту прав та основних свобод людини. У такому випадку діяльністю, ефективність якої підлягає оцінці, виступатиме система правотворчих та правозастосовних заходів, що спрямовані на максимальне утвердження прав та основних свобод людини, недопущення їх порушення чи необґрунтованого обмеження. Зрозуміло, що конкретний стан щодо прав і свобод людини, який склався на певний момент у конкретній державі, можна розглядати як результат згаданої діяльності. Мета ж правотворчих та правозастосовних заходів полягає у досягненні *максимально високого рівня* юридичної захищеності особи, який, як відомо, є невід’ємною, сутнісною ознакою правової держави.

Виклад основного матеріалу. Теза стосовно існування принципу ефективного захисту прав людини впливає з положень Преамбули Конвенції, де зафіксовано, що одним із засобів досягнення більшої єдності між членами Ради Європи є захист і розвиток прав та свобод людини. Більше того, є підстави стверджувати й те, що глобальною метою укладення Конвенції власне і був захист закріплених у ній прав і свобод та досягнення справедливого балансу між інтересами суспільства та окремого індивіда [1]. Саме тому процес застосування приписів Конвенції повинен бути спрямований на реалізацію цієї

мети. Правовою категорією, спроможною дати відповідь на питання про реальну здатність конвенційних положень належно забезпечити захист прав і свобод людини, є категорія ефективності приписів Конвенції. Остання може бути використана як принцип, який впливає на процес інтерпретації цих норм, а отже, підлягає урахуванню відповідними правотлумачними органами, оскільки ця категорія характеризує *кінцевий результат правозастосування*.

Аналізуючи рішення Євросуду у справі “*Голдер проти Об’єднаного Королівства*” (*Goldier v. the United Kingdom*) від 21 лютого 1975 року, Л.Г. Гусейнов констатує, що об’єкт і мета Конвенції вимагають її тлумачення і застосування у такий спосіб, аби зробити передбачені Конвенцією гарантії *практичними й ефективними*. Підсумовуючи сказане, автор підкреслює, що досягнення *ефективності* є головним мірилом найбільш адекватної реалізації державою прав людини [6; 3, с. 33-34].

Судді Євросуду, розглядаючи кінцеві результати правозастосування власних рішень, ще у 1980 році констатували, що система, створена Конвенцією, є ефективною взагалі і такий висновок не підлягає серйозному сумніву [2, с. 91]. Так, рішення у справі “*Санді Таймс*” проти Об’єднаного Королівства” (*Sunday Times v. the United Kingdom*) від 26 квітня 1979 року мало вплив як на розвиток норм англійського права щодо питання “про неповагу до суду”, так і на розвиток європейського права в галузі прав людини стосовно меж, які уряди країн-учасниць можуть самостійно встановлювати при обмеженні свободи вираження поглядів [8; 2, с. 86-90]. Іншим прикладом може слугувати “*Грецька справа*” (*Greek case*). Європейська комісія з прав людини передала матеріали про виявлені порушення у Комітет Міністрів Ради Європи. Наслідком (хоча і непрямим) дії Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи від 15 квітня 1970 року стала дипломатична ізоляція Греції. Посилювся міжнародний тиск на цю країну, її уряд підписав угоду з Міжнародним Червоним Хрестом, зменшилась кількість громадян, що піддавались тортурам, перестали переслідуватись особи, котрі давали свідчення представникам Європейської комісії з прав людини. Все це створювало труднощі для ефективного управління режиму військових. Зрештою, через декілька років, у Греції був змінений уряд та відновлено демократію [7; 2, с. 34, 37, 55, 63-66].

У процесі аналізу практики тлумачення Євросудом положень Конвенції та інших міжнародних документів щодо прав і свобод людини, можна зробити висновок, що здійснюване цим органом тлумачення відбувається у спосіб, котрий дозволяє максимально забезпечити високоефективний захист таких прав і свобод. Тобто з декількох можливих варіантів інтерпретації змісту правової норми для правозастосування Євросудом обирається той, практична реалізація якого забезпечить найвищий рівень захисту прав та основних свобод людини, у тому числі й шляхом застосування належних механізмів їх поновлення.

Для досягнення такого рівня захисту прав і свобод людини у процесі правоінтерпретацій комплексно застосовуються й решта принципів і способів тлумачення, а також тлумачення за “обсягом”. Завдяки цьому, правотлумачна діяльність стає способом забезпечення й захисту закріплених Конвенцією прав і свобод людини, у результаті чого простежується тенденція щодо розширення

прав і свобод людини та звуженого розуміння правообмежувальних можливостей держави. Разом з тим, таке звуження прав держави неодмінно веде до розширення її обов'язків перед людиною, що дає підстави говорити про безпосередній “вихід” тлумачення норм за “обсягом” на зазначений принцип.

Жодна норма Конвенції не передбачає обов'язку Євросуду чи будь-якого іншого органу Ради Європи керуватися вказаним принципом у процесі з'ясування змісту конвенційних положень. Тому дотримання принципу забезпечення ефективного захисту прав та основних свобод людини є радше результатом свідомої та “добровільної” політики, що її проводить Євросуд. Враховуючи зазначене, не можна стверджувати про нормативну обов'язковість застосування цього принципу як для самого Євросуду, так і для інших органів, що, безумовно, істотно відрізняє цей принцип від нормативно закріплених. Разом з тим, цей принцип не діє, так би мовити, у “вакуумі”, він взаємодіє з іншими принципами та способами тлумачення, його дія спрямована не тільки на захист закріплених у Конвенції прав і свобод, але й на забезпечення справедливого балансу між інтересами особи та інтересами суспільства.

Отже, принцип ефективності (забезпечення ефективного захисту прав людини) можна визначити як *одну з фундаментальних формально не обов'язкових засад процесу тлумачення змісту приписів Конвенції, яка полягає у необхідності вибору Євросудом із декількох можливих варіантів інтерпретації змісту норм Конвенції того, практична реалізація якого за конкретних обставин зможе найбільшою мірою забезпечити найвищий рівень захисту прав і свобод людини відповідно до тих вимог, які висуваються у відповідній сфері суспільних відносин до правової держави.* Це дає можливість реалізовувати інтерпретовані норми відповідно до конкретно-історичної обстановки в *той самий час*, але в різних країнах, і в *тій самій країні*, але у різний час. До ознак цього принципу можна віднести:

- фундаментальність, оскільки цей принцип, безсумнівно, є одним із найважливіших у процесі з'ясування змісту положень Конвенції;
- відсутність формальної обов'язковості щодо його застосування, однак урахування цього принципу у правотлумачній діяльності найбільшою мірою відповідає “духу” самої Конвенції;
- спрямованість на якомога вищі стандарти реалізації прав та свобод людини з одночасним жорстким лімітуванням дій держав-учасниць щодо обмеження цих прав.

Згаданий принцип викликаний до життя тенденціями розвитку правотлумачної практики Євросуду. Як наслідок, оцінна група способів тлумачення (еволюційне, цільове, систематичне (системне), історичне) стала домінуючою у процесі інтерпретації ним положень Конвенції. Увібравши в себе їхні особливості, принцип ефективності тісно “співпрацює” з тлумаченням за “обсягом”, принципом певної свободи національного розсуду за умови використання прецедентів Євросуду у процесі інтерпретації ним норм із прав людини. При цьому застосування прецедента відбувається саме задля забезпечення принципу ефективності у діяльності Євросуду. Принцип ефективності, використовуваний у процесі обґрунтування рішень Євросуду

стосовно питань оцінки конкретно-історичних умов у різних країнах, дає пояснення варіативності, неоднозначності тлумачення, різного розуміння Євросудом тієї самої статті Конвенції та інших юридичних норм щодо прав і свобод людини у різних країнах та в різний час. Безпосередній “вихід” на принцип ефективності має *ситуативний* елемент еволюційного способу тлумачення, який пояснює принцип ефективності через співвідношення цілей Конвенції та засобів їх досягнення.

Використані джерела

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.
2. **Дженіс М.** Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування: Пер. з англ. / Дженіс Марк, Кей Річард, Бредлі Ентоні. – К.: АртЕк, 1997. – 584 с.
3. **Гусейнов Л. Г.** Международная ответственность государств за нарушение прав человека. – К.: Ин-т государства и права НАН Украины, 2000. – 316 с.
4. Лукашук И. И., Лукашук О. И. Толкование норм международного права. – М.: NOTA BENE, 2002. – 160 с.
5. **Рабінович П. М.** Основи загальної теорії права та держави. – 5-те вид. – К.: Атіка, 2014. – 176 с.
6. Рішення у справі “Голдер проти Об’єднаного Королівства” (Golder v. the United Kingdom) від 21 лютого 1975 року // Європейський суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. / Предс. ред. колл. В.А. Туманов. – М.: НОРМА, 2000. – Т. 1. – С. 39-81.
7. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи ДН (70) 1 у “Грецькій справі” (Greek case) від 15 квітня 1970 року // Дженіс Марк, Кей Річард, Бредлі Ентоні. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування: Пер. з англ.. – К.: АртЕк, 1997. – С. 63-66.
8. Рішення у справі ““Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства” (Sunday Times v. the United Kingdom) від 26 квітня 1979 року // Європейський суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. / Предс. ред. колл. В.А. Туманов. – М.: НОРМА, 2000. – Т. 1. – С. 198-231..

Анотація

Зміст статті розкриває понятійну характеристику принципу ефективності у забезпеченні прав людини Євросудом, ознаки і мету застосування цього принципу, його взаємодію з іншими принципами, зокрема ролі ситуативного елемента еволюційного способу тлумачення.

Annotation

The content of the article reveals the conceptual description of the principle of effectiveness in ensuring the European Court of Human Rights, features and purpose of this principle, it vzemodiuyu of other principles, including the role of situational element evolutionary method of interpretation.